

УДК 159.942.5;159.938.3:(045)

О. А. Блінов

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології та соціальних технологій
Національного авіаційного університету

ВПЛИВ СТРАХУ НА ЧАС ЛЮДИНИ В УМОВАХ РИЗИКУ

У статті розглядаються питання діяльності людини в умовах ризику. Узагальнюються теоретичні й експериментальні засади впливу страху на час людини та розвиток методології психології часу в екстремальних умовах.

Ключові слова: страх, час, ризик, модель виникнення і прояву страху в людини.

Час є одним з основних регламентуючих чинників життєдіяльності людини. Встановлено, що коли у людини діяльність проходить в умовах страху за своє життя, значного ризику, час може уповільнювати свій хід. Цей феномен може робити великий вплив на успішність діяльності людини, а також на її здоров'я і життя [1; 4].

Нині відбувається поступальне становлення нового напрямку в психології — «Психології часу». Значний вклад в розробку цього напрямку внесли українські фахівці — Д. Г. Елькін, Л. Д. Драголі, Т. М. Козіна, Б. Й. Цуканов, З. А. Кіреєва, О. В. Полунін та інші вчені [2; 3; 6; 7].

Як показали результати досліджень часу у людини вченими Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, час є універсальним опосередкованим механізмом регуляції діяльності людини.

Видатний учений сучасності Б. Й. Цуканов прийшов до ідеї про те, що кожен індивід має власну одиницю часу τ « τ -тіп» (τ -тип), яка впродовж життя не змінюється. На великій вибірці були встановлені індивідуальні межі значень власної одиниці часу в людській популяції: $0,7 \text{ с} < \tau < 1,1 \text{ с}$. [7].

Можна припустити, що час впливає на виникнення та швидкість протікання страху у людини, а також на форми його прояву. Страх людини, який виникає в результаті загрози її життя, значно впливає на її час діяльності і може привести до її повного зриву. Модель впливу страху на суб'єктивний час у людини наводиться на рис. 1.

Діяльність людини в екстремальних умовах небезпечна для її життя і здоров'я, також важко передбачуваний результат цієї діяльності. Особливе місце в процесі діяльності людини займає емоція страху, яка як й інші емоції несе інформаційну функцію. На рис. 2 представлена модель виникнення і прояву страху у людини.

Усі відомі нерівномірності в швидкості зміни часу психологи пояснюють особливостями людської психіки: чим більше ми поспішаємо куди-небудь, тим швидше він летить; чим нудніша справа, якою ми зайняті, тим повільніше час тягнеться. Але існують тисячі документованих свідчень, по-

яснити які особливостями психіки неможливо. Люди не лише голосливо стверджували, що їх суб'єктивний час сильно сповільнювався.

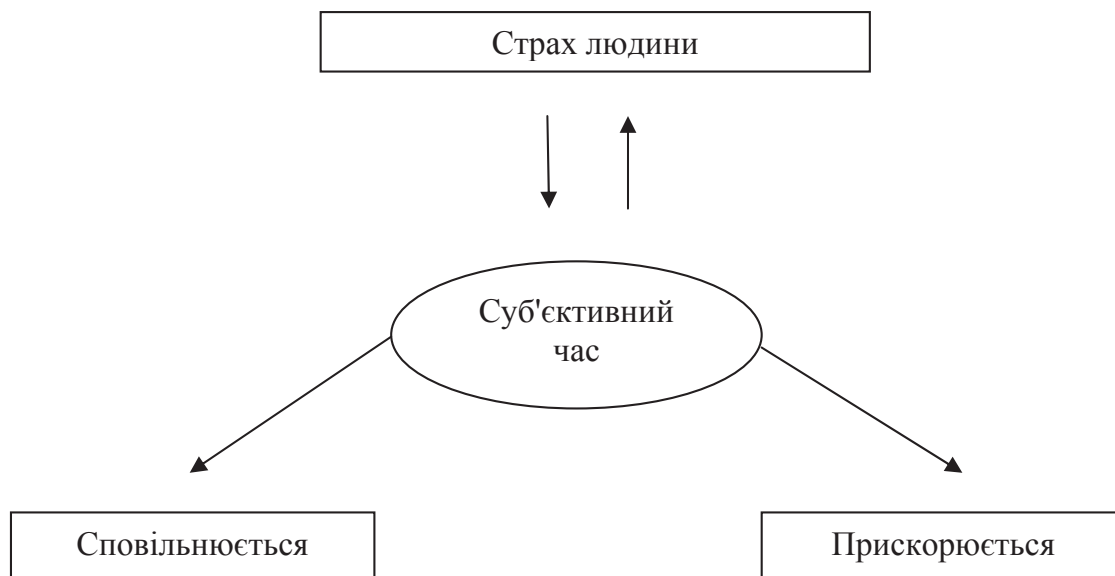

Рис. 1. Модель впливу страху на суб'єктивний час у людини

Так, наприклад у льотчика-випробувача Марка Галлая при випробуванні винищувача Ла-5 сталася пожежа в повітрі. Згодом він так описував цю льотну подію: «Звідкись з-під капота вибилось полум'я. Знизу в кабінку поповз сизий дим. Похитнувся, зрушився з місця і пішов по якомусь дивному подвійному рахунку масштаб часу. Кожна секунда набула здатності необмежено скільки потрібно буде розширюватися: так багато справ устигає зробити людина в подібних положеннях. Здається, хід часу майже зупинився!» [8].

Але, на жаль, пілоти не завжди потрібним чином використовують рятівний резерв часу, що з'являється в критичну хвилину. Так, наприклад А. Леонов і В. Лебедев згадують: «Під час польоту спалахнув літак. Льотчик катапультивався, два інших члени екіпажу не змогли вибратися з некерованого літака і загинули. Пілот перед катапультиванням подав сигнал залишити літак. Проте, після цього сигналу він не отримав відповіді, хоча чекав декілька хвилин. Фактично ж проміжок часу між моментом команди і моментом катапультивання складав лише декілька секунд». На будь-якому аеродромі вам розкажуть безліч подібних історій; на медичній мові вони давно вже іменуються «нез'ясовною втратою орієнтації в часі», проте лише нещодавно їх стали розглядати і як фізичне явище. Виходить, що організм людини може впливати на якийсь час! Механізм такої дії до кінця не вивчений, відомо лише, що зміна (найчастіше уповільнення) часу відбувається у людей, діяльність яких пов'язана зі смертельним ризиком для їх життя.

Існує значна кількість зафіксованих випадків уповільнення часу і в інших сферах діяльності людини. Одними із них є парашутні стрибки.

Наприклад, десантник А. Конаков, падаючи в 1992 році з висоти 35 метрів без парашута, стверджує, що групуватися і правильно приземлитися він зумів тільки завдяки неприродно розтягнутому часу... [8].

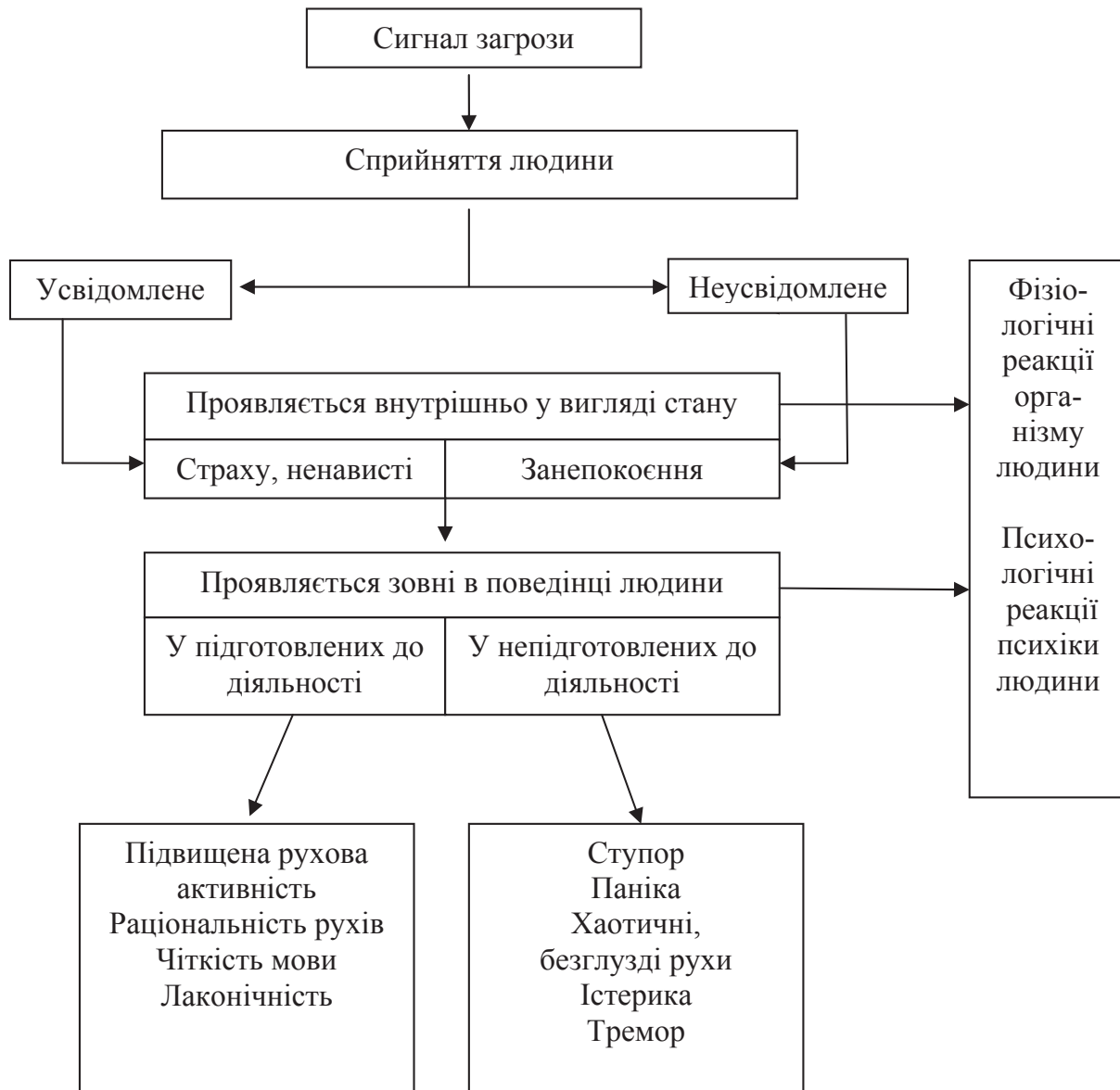

Рис. 2. Модель виникнення і прояву страху у людини

Газета «Пропелер» в 1992 році розслідувала і хронометрувала свідчення іншого парашутиста, який так описував один зі своїх стрибків в 1988 році: «До лінії високовольтних передач залишався всього метр і відвернути від неї, здавалося, було неможливо. Але несподівано мій спуск припинився, я повис в повітрі, трохи не торкаючись ногами смертоносних дротів. Дивно! Подивився вгору — ні, купол парашута ні за що не зачепився, все, що його тримає, це повітря! Краєм ока помітив людей, що біжать по полю, вони теж застигли на одному місці і ніби повисли в повітрі! Тут я згадав все, чому мене учили, з силою натягнув декілька строп і парашут повело убік від дротів! Приземлення не пам'ятаю, люди, які підбігли, потім говорили, що я декілька хвилин просидів з розплющеними очима, ні на які питання не відповідав...»

При здійсненні парашутних стрибків після відділення від літака протягом декількох секунд до розкриття парашута людина піддається ряду

короткочасних, але різких і незвичайних для неї дій (стан зниженої невагомості, повітряний потік, динамічний удар при розкритті парашута та ін.), що викликають ряд нових відчуттів. Було встановлено, що для цього моменту характерні порушення у свідомості тих, що вперше стрибають, які не в змозі усвідомити, а потім відтворити в пам'яті деталі і відчуття, пережиті ними в перші секунди вільного падіння [5].

Ці порушення у свідомості були відмічені також і в космонавтів. В. Биковський так охарактеризував цей стан: «Як відштовхнувся від літака — не пам'ятаю. Почав міркувати, коли рвонуло за лямки і над головою вистрілював купол» [5]. Майже аналогічний стан свого часу пережив і автор статті при виконанні першого парашутного стрибка. В пам'яті залишився поштовх відділення від повітряного судна; провал і вільне падіння в повітряному потоці; відлік 501, 502, 503; кільце; купол! Ось тільки це усе було як в тривалій уповільненій кінозйомці. Реальність повернулася після різкого струсу тіла коли розкрився парашут.

З'ясувати причину порушень свідомості у льотчиків в певних умовах польоту і відтворити їх в експерименті вдалося Ф. Д. Горбову. Виходячи з його даних, можна також пояснити «провали свідомості» у парашутистів при виконанні перших парашутних стрибків. У період покидання літака і в перші секунди вільного падіння втрати свідомості у парашутистів не відбувається. Про це говорить безперервна діяльність, зокрема розкриття парашута за допомогою кільця. Стан «провалу» пов'язаний з сильною емоційною напругою парашутиста. Воно виражається не в перерві діяльності, а в перерві запам'ятовування тільки що здійснених дій.

Згідно з даними Ф. Д. Горбова, «це дозволяє віднести цей вид пароксизму не до розряду порушень свідомості, а до розряду порушень короткочасної оперативної пам'яті, тобто пам'яті, що організовується в ході й у зв'язку з безперервною діяльністю. Звідси обґрунтовується можливість порівняння описаних порушень у польоті з явищами ретроградної амнезії і пояснення їх як ретроактивного гальмування» [5].

На нашу думку, значне переживання страху людиною при здійсненні перших парашутних стрибків, яке приводить або до «стертої пам'яті», або уповільнення процесу сприйняття повітряного простору і своїх дій, пов'язане зі зміненими характеристиками часу у людини. Порушення короткочасної оперативної пам'яті людини ми можемо розглядати вже як наслідок змін в характеристиках часу людини.

Виходячи з результатів новітніх досліджень, які були проведені Б. Й. Цукановим (коли було встановлено індивідуальний час у різних типів людей), можна допустити, що в умовах смертельного ризику у різних типів людей змінюються не кількісні, а якісні характеристики часу.

В основі механізму сповільнення часу лежить (допускаємо на рівні гіпотези) процес викривлення лінійних характеристик часу. За рахунок цього процесу людина за одиницю часу в умовах ризику для життя дістає можливість за частки секунди здійснювати в десятки і сотні разів більше операцій, ніж могли зробити люди з самою кращою реакцією в звичайних умовах діяльності.

Чим сильніший страх, що підкрадається до людини, тим більше розтягуються миті, надаючи «зайві» секунди для ухвалення рятівних рішень. Потім, звичайно, організм розслабляється, час в ньому після прискорення спочатку сповільнюється і лише потім приходить у норму.

Перспективу в подальших наукових дослідженнях ми бачимо в детальнішому розкритті механізму появи стану «уповільненого сприйняття реальності», в індивідуально-психологічних особливостях прояву цього процесу.

Висновки

1. Час є одним з основних регламентуючих чинників життєдіяльності людини. Встановлено, що коли у людини діяльність проходить в умовах страху за своє життя, значного ризику, час може уповільнювати свій хід. Цей феномен може мати великий вплив на успішність діяльності людини, а також на її здоров'я і життя.

2. В основі механізму сповільнення часу лежить (припускаємо на рівні гіпотези) процес викривлення лінійних характеристик часу. За рахунок цього процесу людина за одиницю часу в умовах ризику для життя дістає можливість за частки секунди здійснювати в десятки і сотні разів більше операцій, ніж могли зробити люди з самою кращою реакцією в звичайних умовах діяльності.

Список літератури

1. Блінов О. А. Подолання страху людиною в складних умовах праці. Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах : Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 20 квітня 2011 р. / О. А. Блінов ; за заг. ред. О. В. Петренка. — К. : НАУ, 2011. — С. 5–6.
2. Киреева З. А. Развитие сознания, детерминированного временем : монография / З. О. Киреева. — Одесса : ВМВ, 2010. — 384 с.
3. Полунін О. В. Психологічні механізми часової організації життєвого досвіду індивіда / Полунін Олександр Васильович : Автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01 / Інститут соціальної та політичної психології. — К., 2012. — 28 с.
4. Смирнов Б. А., Долгополова Е. В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. — 2 изд. испр., доп. — Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. — 292 с.
5. Хлебников Г. Ф., Лебедев В. И. О динамике эмоционально-волевых процессов при парашютных прыжках у космонавтов / Г. Ф. Хлебников, В. И. Лебедев // Вопросы психологии. — 1964. — № 5. — С. 3–9.
6. Цуканов Б. Й. Время в психике человека / Б. Й. Цуканов / Научный центр психологии часу Одесского держ. ун-ту ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2000. — 220 с.
7. Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості. Історія. Исследование времени в Одесском университете: наследие и перспективы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://pers.onu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=88
8. Чернобров В. Время и человек [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://istina.rin.ru/cgi-bin/print.pl?id=272&p=0&sait=1>

О. А. Блинов

кандидат психологических наук,
доцент кафедры социологии и социальных технологий
Национального авиационного университета

ВЛИЯНИЕ СТРАХА НА ВРЕМЯ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ РИСКА

Резюме

В статье рассматриваются вопросы деятельности человека в условиях риска. Обобщаются теоретические и экспериментальные основы влияния страха на время человека и развитие методологии психологии времени в экстремальных условиях.

Ключевые слова: страх, время, риск, модель возникновения и проявления страха у человека.

O. A. Blinov

Ph.D. in Psychological Sciences
Associate Professor of Sociology and Social Technologies
National Aviation University

**INFLUENCE OF FEAR WHEN HUMAN IN THE CONDITIONS
OF RISK**

Summary

In the article the questions of activity of man are examined in the conditions of risk. Theoretical and experimental principles of influence of fear in a time of man and development of methodology of psychology of time are summarized in extreme terms.

Key words: a man has fear, time, risk, model of origin and display of fear.